

Гавкалова Наталія Леонідівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри державного управління,
публічного адміністрування та економічної
політики, Харківський національний еко-
номічний університет імені Семена Кузнеця
Вітковський Юрій Петрович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри глобальної економіки,
Державний біотехнологічний університет

Gavkalova Nataliia,
Doctor of Science in Economics, Professor,
Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economic
<https://orcid.org/0000-0003-1208-9607>

Vitkovskiy Yurii,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
State Biotechnological University,
<https://orcid.org/0000-0001-5806-8671>

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

THE STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR THROUGH THE PRISM OF ENTREPRENEURSHIP

Гавкалова Н. Л., Вітковський Ю. П. Стан та
перспективи розвитку агропромислового
сектору через призму підприємництва.
*Український журнал прикладної економіки та
техніки*. 2023. Том 8. № 4. С. 264 – 269.

Gavkalova N., Vitkovskiy Y. The state and pros-
pects of development of the agricultural sector
through the prism of entrepreneurship.
*Ukrainian Journal of Applied Economics and
Technology*. 2023. Volume 8. № 4, pp. 264 – 269.

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю національної економіки України і гарантує продовольчу безпеку та продовольчу самодостатність нашої країни. Сучасний агропромисловий комплекс є важливим сектором економіки України. Аграрний сектор формує продовольчу безпеку, реалізує економічну, екологічну та енергетичну безпеку в певних межах, гарантує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створює соціально-економічні умови для розвитку сільських територій. У статті описано сучасний стан агропромислового комплексу в Україні та особливості його розвитку. Визначено значення сільського господарства для національної економіки. Проаналізовано тенденції розвитку сільських територій, зайнятості та безробіття, вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на ці процеси. Визначено проблеми матеріально-технічного, інвестиційного та фінансового забезпечення агропромислового комплексу. Показано, що занепад агропромислового комплексу впливає на переробну промисловість. Висвітлено передумови розвитку аграрного сектору України в умовах формування ринку та шляхи вирішення стратегічних питань забезпечення національної продовольчої безпеки та конкурентоспроможності агропродовольчого комплексу на внутрішньому і зовнішньому ринках. Пропонується продовжити вдосконалення механізмів співфінансування ключових економічних заходів і програм, спрямованих на розвиток сільського господарства, з урахуванням вирішення загальнодержавних завдань створення єдиного економічного простору та вирівнювання умов життя сільського населення. Одним із стратегічних напрямів розвитку агропромислового комплексу має стати державна підтримка фермерів. Аграрний сектор має потенціал для подвоєння виробництва сільськогосподарської продукції. Передумовою ефективного розвитку АПК є забезпечення адаптації до змін у зовнішньому середовищі, що можливо лише на основі стратегічного підходу до управління агропромисловим комплексом.

Ключові слова: сільське господарство, ринок, потенціал, управління, агропромисловий комплекс, агропромисловий кластер, агропромислова інтеграція.

The agricultural sector is an essential strategic branch of Ukraine's national economy and guarantees our country's food security and self-sufficiency. The modern agro-industrial complex is an essential sector of Ukraine's economy. The agricultural sector forms food security, realizes economic, ecological, and energy security within certain limits, guarantees the development of technologically related branches of the national economy, and creates socio-economic conditions for developing rural areas. The article describes the current state of Ukraine's agro-industrial complex and its development features. The significance of agriculture for the national economy is determined. Trends in the development of rural areas, employment, and unemployment, and the influence of internal and external factors on these processes are analyzed. The problems of material and technical, investment, and financial support of the agro-industrial complex have been identified. It is shown that the decline of the agro-industrial complex affects the processing industry. The prerequisites for developing Ukraine's agrarian sector in the conditions of market formation and ways of solving strategic issues of ensuring national food security and competitiveness of the agro-food complex on domestic and foreign markets are highlighted. It is proposed to continue improving the mechanisms of co-financing of key economic measures and programs aimed at the development of agriculture, considering the solution of the national tasks of creating a single economic space and equalizing the living conditions of the rural population. One of the strategic directions for developing the agro-industrial complex should be state support for farmers. The agricultural sector has the potential to double the production of agricultural products. A prerequisite for the effective development of the agro-industrial complex is ensuring adaptation to changes in the external environment, which is possible only based on a strategic approach to managing the agro-industrial complex.

Keywords: agriculture, market, potential, management, agro-industrial complex, agro-industrial cluster, agro-industrial integration.

Вступ

Аграрний сектор завжди був одним із пріоритетних напрямків розвитку економіки як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Це пов'язано з тим, що питання організації виробництва та підтримання продовольчого забезпечення тієї чи іншої держави завжди є актуальними. Сільське господарство залежить не лише від життєздатності та самодостатності країни чи суспільства, а й від різних секторів та галузей людської діяльності.

Україна має сприятливі кліматичні умови та високу якість земельних ресурсів, що є основою для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Розвиток аграрного сектору завжди був головним пріоритетом для будь-якого уряду. Це першочергове завдання для будь-якого уряду. Вирішення викликів, які стоять перед сільським господарством країни, можливе лише через інноваційний розвиток сільського господарства, зокрема шляхом підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Економічні та політичні реалії, сформовані процесом глобалізації, вимагають швидкої адаптації аграрного сектору економіки до світових стандартів.

Сучасний етап розвитку України характеризується критичним станом агропромислового комплексу. Це проявляється в дестабілізації та спаді сільськогосподарського виробництва, зростаючому дисбалансі сільськогосподарського виробництва та величезній кількості низькорентабельних, несільськогосподарських видів діяльності в сільському господарстві.

До них відносяться значна кількість низькорентабельних, збиткових підприємств, неврегульована правова система, зростання споживчих цін і скорочення сільськогосподарського виробництва. Це є наслідком законодавства, зростання споживчих цін та зниження купівельної спроможності населення.

Вагомий внесок у дослідження розвитку вітчизняного агропромислового комплексу та особливостей його інвестиційного забезпечення зробили В. Андрійчук, І. Вінченко, О. Гудзь, С. Ілляшенко; А. Бабенко, Т. Мацибора, Л. Молдован та інші.

Проблеми розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією за участю України знайшли відображення у працях Т. Калини, І. Крюкової, С. Кулицького, О. Шубравської та ін.; щодо впливу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на перспективи євроінтеграції у сільському господарстві – О. Дадак, Т. Гачек, К. Пугачова, О. Шеремет та ін. Вони також зробили значний внесок у наступні дослідження.

Проблеми розвитку сільського господарства знайшли відображення у наукових доробках багатьох вчених (О. Бородіна, П. Гайдуцька, О. Гладова, П. Субчук, О. Садовнік, В. Юрчишин, Е. Чандлер та ін.).

Ресурси аграрного сектору є динамічними за своєю природою і можуть змінюватися під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Тому необхідні подальші дослідження та аналітична оцінка для визначення пріоритетів їх розвитку з урахуванням глобальних змін та регіональних особливостей.

Формулювання цілей статті

Метою даного дослідження є аналіз поточного стану та перспектив розвитку агропромислового комплексу України у світлі глобальних змін через призму підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження

Формування та ефективне функціонування товарного ринку в країні забезпечує передумови для інтенсивного розвитку всіх галузей економіки та сфер суспільного життя.

Пріоритетність розвитку агропромислового комплексу в національній економіці та соціальному розвитку сільських територій визначається винятковим значенням і незамінністю сільськогосподарської продукції в житті людини і суспільства та необхідністю відродження селянства як господаря землі і носія моральності та національної культури [1]. Тому сьогодні головною метою аграрної реформи є створення умов для розвитку ефективного, продуктивного та конкурентоспроможного аграрного сектору. Виконання цього важливого завдання неможливе без ефективного розвитку та регулювання аграрних ринків.

Однією з головних проблем для ефективного функціонування ринків сільськогосподарської продукції є невирішеність питання довгострокового зберігання товарних партій. Це неможливість комплектувати партії, достатньо великі для продажу через певний проміжок часу. Це створює умови для функціонування скупників та більш потужних трейдерів, що негативно впливає на інтереси сільськогосподарських товаровиробників [2].

Сільськогосподарське виробництво характеризується сезонністю. У певних межах її можна нівелювати виробляючи продукцію з різним періодом виробництва та робочим періодом.

Науково-технічна революція, рушійною силою якої є ринкові механізми, у сільському господарстві передбачає не лише використання техніки, а й побудову систем машин та застосування біотехнологій. Тому, перш ніж розпочати процес виробництва сільськогосподарської продукції, необхідно мати орієнтири щодо цін на неї, термінів реалізації та методів маркетингу.

Важливим є також спосіб, у який сільськогосподарська продукція реалізується на ринку. Ще одним важливим елементом інфраструктури аграрного ринку, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств, є комунікаційні та інформаційні послуги. Комунікаційні системи включають транспорт, телефонний зв'язок, радіо, телебачення та комп'ютерні системи, які підтримують ділову активність територіально розподілених сільськогосподарських підприємств та індивідуальних сільських виробників. Тому існує потреба у створенні національної системи поширення сільськогосподарських знань та інформації по всій країні [3].

Україна має потужний сільськогосподарський потенціал, а одним з головних чинників розвитку аграрного сектору є земля. Сьогодні земельні ресурси України складають близько 95% продовольчого фонду і 2/3 фонду споживчих товарів і повинні стати головним фактором виробництва, основою економічної системи держави. За попередніми оцінками експертів, частка земельних ресурсів у виробничому потенціалі держави в середньому становить понад 40% [8]. Це зробило вітчизняний аграрний сектор провідним товаровиробником на світовому ринку. Україна має майже третину запасів чорноземів та 27% орних земель Європи (0,68 га ріллі на душу населення в Україні та загалом 0,25 га в Європі, в тому числі 0,30 га в Польщі та 0,31 га у Франції). Згідно з офіційною статистикою, фактична площа використання ріллі (посівна площа плюс перелоги) становить 29,5 млн га. Таким чином, щонайменше 1,5 млн га родючих земель в Україні не задіяні в сільськогосподарському виробництві або залучені до тіньового аграрного ринку [8].

Сьогодні сільське господарство є чи не єдиною галуззю в Україні, яка демонструє стабільне зростання або незначні коливання, незважаючи на складну соціально-економічну ситуацію. За останні роки сільське господарство стало чи не головною статтею експорту України та основним джерелом валютних надходжень.

Україна має великі можливості для розвитку аграрного сектору та перетворення його на високоефективний, експортоорієнтований сектор економіки, здатний забезпечити продовольчу безпеку країни. Динаміка показників економічного розвитку аграрного сектору представлена в табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка розвитку галузі АПК, млн грн

Види/групи продукції/діяльності	2019	2020	2021	2022
Випуск рослинництва	397619	487127	62922	522635
Випуск тваринництва	134638	138458	200935	172260
Випуск сільськогосподарської продукції	532257	625585	830161	694895
Випуск сільськогосподарських послуг	8256	8455	12764	8998
Випуск продукції та послуг сільського господарства	540513	634040	842925	703893
Несільськогосподарська другорядна діяльність (невід'ємна)	3693	3751	4662	3899
Випуск сільського господарства	544206	637791	847587	707792
Проміжне споживання	311838	367396	499916	414115
Валова додана вартість	232368	270395	347671	293677
Споживання основного капіталу	14010	16315	29369	23162
Чиста додана вартість	218358	254080	318302	270515
Оплата праці найманих працівників	34038	39731	71483	52810
Інші податки на виробництво	3078	1934	2862	2677
Інші субсидії на виробництво	1732	1676	3051	5841
Факторний дохід	217012	253822	318491	273679
Чистий поточний прибуток/ змішаний дохід	182974	214091	247008	220869

У сучасній українській економіці спостерігається значний дисбаланс між попитом та пропозицією на споживчому ринку, що змушує агробізнес виживати в умовах невизначеності та постійно зростаючих ризиків.

Агробізнес змушений виживати в складних умовах невизначеності та постійно зростаючих ризиків. У сучасних умовах вільний доступ до аграрного ринку є ключовим фактором забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу України [2]. Виживання агропідприємств можливе лише за умови їх відповідності тенденціям розвитку конкурентного ринкового середовища.

Виживання сільськогосподарських підприємств можливе лише за умови їх відповідності тенденціям розвитку конкурентного ринкового середовища, які диктують необхідність підвищення продуктивності та якості продукції [4].

Матеріально-технічна база основних засобів сільськогосподарських підприємств в основному була сформована до початку 1990-х років. Вона не відповідала технічним вимогам ні кількісно, ні якісно.

Зростання вартості основних фондів у 1990-х роках відбувалося за рахунок підвищення цін на існуючі та нові знаряддя праці, а додаткових виробничих потужностей практично не створювалося. Однак поглиблення нееквівалентного обміну між сільськогосподарською та промисловою продукцією призвело до зростання цін на сільськогосподарську продукцію.

Це спричинило різке зниження інвестиційної активності, уповільнення темпів оновлення основних фондів та підвищення рівня їх зношеності, зниження технічного та технологічного рівня виробництва.

До основних засобів сільськогосподарського призначення належать нерухоме та рухоме майно, яке також може оцінюватися у складі цілісного майнового комплексу [6].

Аналіз ринку сільськогосподарської техніки показує, що виробництво в останні роки скорочується. Ситуація, що склалася, пов'язана з розривом налагоджених зв'язків. Основні проблеми розвитку сучасної сільськогосподарської техніки безпосередньо залежать від її специфіки. Тому сільськогосподарське машинобудування повинне адаптуватися не тільки до інтересів і потреб аграріїв, а й до загальнодержавних планів розвитку всього агропромислового комплексу [7].

Наступною складовою економічного потенціалу аграрного сектору є фіскальний та інвестиційний потенціал, який базується на фінансових ресурсах.

Враховуючи ресурсоемність та сезонність сільськогосподарського виробництва, фінансове забезпечення є важливим фактором потенціалу економічного зростання сільського господарства. Сьогодні спостерігається негативна тенденція до скорочення як бюджетного фінансування сільськогосподарського виробництва, так і фактично покритих витрат. Низька обізнаність більшості сільгоспвиробників щодо умов отримання державної підтримки, складні механізми та непрозорі процедури отримання ресурсів стримують розвиток підприємств цього сектору. А саме: низький рівень технічної та технологічної оснащеності господарської діяльності, низькі обсяги виробництва через відсутність належних ресурсів (особливо тваринницьких), низька родючість ґрунтів через відсутність добрив у необхідних обсягах [8].

За останні п'ять років аграрний сектор України переживав злети і падіння. Низькі показники аграрного сектору також вплинули на харчову промисловість. У той час як сільськогосподарське виробництво зросло на 1,1%, харчова промисловість зростає лише на 0,2%.

В умовах євроінтеграційних зрушень, що відбуваються сьогодні в нашій країні, існують передумови для подальшого посилення інтеграційних процесів в нашій економіці, особливо в агропромисловому комплексі. Співробітництво та інтеграцію слід розглядати як соціально-економічну категорію, яка потребує всебічного наукового аналізу причинно-наслідкових зв'язків основних факторів розвитку явищ і процесів, що ґрунтується на діалектичних методах. Такий аналіз дає можливість не тільки зрозуміти витоки процесу та його розвиток із загальної точки зору, але й зрозуміти його конкретні форми прояву в усьому різноманітті та складності взаємозв'язків між інтегруючими суб'єктами [3]. Це дасть важливий поштовх для посилення інтеграційних процесів в АПК та слугуватиме основою для подальшого нарощування масиву теоретико-методологічних знань і навчально-методичного забезпечення, які суттєво стимулюватимуть і вдосконалюватимуть механізми агропромислової інтеграції.

Агропромислова інтеграція – необхідна умова адаптації АПК до ринку, її поява викликана потребами розвитку і самого промислового виробництва сільськогосподарської продукції. На її основі вдається більш ефективно вирішувати такі завдання:

- домагатися безперервності поставок сировини;
- впроваджувати новітні технологічні розробки;
- раціонально використовувати відходи виробництва;
- ефективно вирішувати екологічні проблеми: усувати забруднення повітря, ґрунту та води;
- здійснювати заходи з охорони земель сільськогосподарського призначення та навколишнього середовища;
- ефективніше використовувати трудові ресурси в сільському господарстві та промисловості;
- перерозподіляти трудові ресурси і засоби виробництва з переробної промисловості в сільське господарство і назад.

Зворотний процес життєво необхідний не тільки у зв'язку із сезонністю сільськогосподарського виробництва, а й тому, що дає змогу якісно поліпшити взаємодію

виробників і споживачів сільськогосподарської техніки й обладнання для максимального задоволення запитів виробників якісної і високопродуктивної техніки та обладнання [4]. Значення агропромислової інтеграції в сучасних умовах господарювання розкривається в певній своїй частині через забезпечення вищезазначених завдань. Саме інтеграція як один із інноваційних методів управління господарськими процесами здатна відповісти на гідному рівні викликам сьогодення та забезпечити конкурентоспроможність АПК.

Інтегровані агропромислові структури – це суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм, які об'єдналися з метою оптимізації виробничого процесу, забезпечення рівномірності та безперервності відтворення і більш ефективного використання виробничої інфраструктури [5].

Потужними інтегрованими агропромисловими структурами є агрохолдинги. Вони здатні забезпечити поетапність інтеграційної взаємодії. Економію на масштабах виробництва матеріальних, регіональних, фінансових та інших видів наявних благ.

У сучасних умовах розвиток сільськогосподарських кооперативів значною мірою залежить від державного управління. Відсутність чіткої національної стратегії та механізмів її реалізації у цій сфері призводить до пригнічення еволюційної та прогресивної трансформації дрібних сільськогосподарських виробників [5].

До чинників, що стримують розвиток виробничо-збутової діяльності українських сільськогосподарських кооперативів, можна віднести наступні [1]:

- державно-правові – недостатня підтримка з боку місцевої влади, неповне законодавче забезпечення, відсутність фінансової та інформаційної підтримки;
- економічні – незавершеність структури аграрного ринку, обмеженість обігових коштів та жорстке конкурентне середовище;
- організаційні – відсутність досвіду управління спільними ресурсами, незнання переваг кооперативів, брак кваліфікованих працівників;
- соціально-психологічні аспекти: недовіра між членами, низька спонтанність, поширеність "псевдокооперативів".

Колективні інтереси в кооперативах виходять за межі індивідуальних інтересів і переростають в ефективну діяльність. Такі стимули не лише зближують членів кооперативу, але й покращують управління бізнесом для зменшення незапланованих витрат, що відображає особисті економічні інтереси членів кооперативу.

Водночас в ЄС, Канаді, Австралії, США та інших розвинених аграрних країнах особливу роль в організації великомасштабного конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва відіграють не корпоративні об'єднання, засновані на концентрації власності, а сільськогосподарські кооперативи та асоціації, створені для спільної діяльності з метою збуту виробленої продукції федерації. Це кластерні організації, засновані на державно-приватному партнерстві та автономії між фермерськими господарствами [2]. Кластер – це об'єднання взаємодоповнюючих підприємств, організацій, відповідних адміністративних і наукових органів тощо на основі спільної діяльності у певній сфері з метою виробництва конкурентоспроможної продукції для національного та міжнародного ринку і збільшення прибутку учасників кластера [3].

У становленні та розвитку підприємницького сектору в аграрному секторі економіки України відбулося багато історичних змін та трансформацій. В останні роки тенденція до корпоратизації в аграрному підсекторі зростає, але дослідження показують, що корпоратизація в цьому секторі економіки все ще перебуває на низькому рівні. Проте зі стратегічної точки зору корпоратизація сприяє підвищенню конкурентоспроможності корпоративних сільськогосподарських суб'єктів та аграрного сектору національної економіки в цілому [5].

Кластерно орієнтована організація в системі заходів з розвитку аграрного сектору економіки передбачає концентрацію та спеціалізацію з подальшим створенням замкнутого циклу виробництва, переробки та зберігання, переробки та збуту готової сільськогосподарської продукції в умовах географічних обмежень на основі принципу інтеграції через використання кооперативних механізмів, які підвищують ефективність за рахунок збільшення прибутку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Із стратегічних напрямів розвитку агропромислового комплексу має бути підтримка аграріїв з боку держави. Агропромисловий комплекс як один з найважливіших бюджетотворюючих галузей економіки здатний більш ніж удвічі збільшити обсяг сільськогосподарського виробництва. Умовою ефективного розвитку агропромислового комплексу є забезпечення його адаптації до змін у зовнішньому середовищі, що можливо лише в рамках стратегічного підходу до його управління.

Потрібно продовжувати вдосконалювати механізми співфінансування основних економічних заходів та програм, спрямованих на розвиток сільського господарства, враховуючи вирішення національних проблем щодо формування єдиного економічного простору, вирівнювання умов життя сільського населення.

Тому, незважаючи на проблеми, притаманні нинішньому етапу сільськогосподарського виробництва, Україна повинна розвивати свій сільськогосподарський виробничий потенціал, щоб через кілька років мати змогу виводити свою сільськогосподарську продукцію на світовий ринок і конкурувати з іншими розвиненими країнами.

Література

1. Абрамович І.А. Інноваційні інструменти комплексу маркетингу підприємств АПК. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки*. 2017. Випуск 27. Частина 1. С. 107-110.
2. Захарчук О.В. Оцінка сільськогосподарського майна: проблеми та перспективи дій. *Економіка АПК*. 2019. № 8. С. 59-69.
3. Іванюта В.Ф. Агропромисловий сектор як основа розвитку економіки сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів. *Ефективна економіка*. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com>.
4. Манн Р.В., Плигач К.Д. Особливості ресурсного та резервного забезпечення економічного потенціалу сільськогосподарської галузі Черкаської області. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. 2018. Випуск 50. С. 23-32.
5. Матвійчук О.Є., Варченко О.М. Характеристика економічних умов розвитку виробничої діяльності аграрних підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2015.
6. Недбаєва С.М. Державне регулювання страхуванням сільськогосподарських ризиків. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 24. С. 88-91.
7. Олійник О.В., Макогон В.В., Брік С.В. Проблеми оптимізації кредитного забезпечення операційних витрат сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2019. № 8. С. 50-58.
8. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua>.

References

1. Abramovych, I.A. (2017). «Innovative tools of the marketing complex of agro-industrial complex enterprises». *Naukovy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Serii: ekonomichni nauky*. Issue 27. Part 1. pp. 107-110.
2. Zakharchuk, O.V. (2019). «Appraisal of agricultural property: problems and prospects for action». *Ekonomika APK*. № 8. pp. 59-69.
3. Ivaniuta, V.F. (2016). «The agro-industrial sector as the basis of the development of the economy of rural areas in the conditions of European integration processes». *Efektivna ekonomika*. Available at: <http://www.economy.nayka.com>.
4. Mann, R.V., Plyhach, K.D. (2018). «Peculiarities of resource and reserve provision of the economic potential of the agricultural sector of the Cherkasy region». *Zbirnyk naukovykh prats' ChDTU. Serii: Ekonomichni nauky*. Issue 50. pp. 23-32.
5. Matvijchuk, O.Ye., Varchenko, O.M. (2015). «Characteristics of the economic conditions for the development of production activities of agrarian enterprises». *Ekonomika ta upravlinnia APK*.
6. Nedbaieva, S.M. (2009). «State regulation of agricultural risk insurance». *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 24. pp. 88-91.
7. Olijnyk, O.V., Makohon, V.V., Brik, S.V. (2019). «Problems of optimizing credit provision of operating costs of agricultural enterprises». *Ekonomika APK*. № 8. pp. 50-58.
8. Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovol'stva Ukrainy. [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Available at: <http://minagro.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2023 р.